

Adrijan Božin

Viorika Paser

Visoka škola strukovnih studija

za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“

Vršac

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-131-6, 16 (2011), p.120-129

Originalan naučni rad

GLOBALIZACIJA I ULOGA DAROVITIH U OČUVANJU KULTURNOG IDENTITETA

Rezime: U ovom radu razmatra se pitanje uloge darovitih u očuvanju kulturnog identiteta u procesu globalizacije. U cilju davanja odgovora na ovo pitanje, najpre su pojmovno određeni globalizacija i svetska kultura. Nakon toga, radi dubljeg razumevanja kulturnog aspekta globalizacije, prikazan je istorijski razvoj svetske kulture. Sledi analiza homogenizacije i diferencijacije lokalnih kultura kao efekata svetske kulture. Na kraju, razmatra se mogućnost da daroviti kreativnom transformacijom određenih elemenata svetske kulture spreče homogenizaciju lokalnih kultura pod naletom globalizacije. Time bi daroviti dali značajan doprinos očuvanju identiteta lokalnih kultura.

Ključne reči: globalizacija, svetska kultura, lokalna kultura, kulturni identitet, daroviti, kreativnost.

Globalizacija i svetska kultura

Ideja o globalnim kulturnim tokovima provocirala je u antropologiji debate o tome da li je globalizacija jedna vrsta novog socijalnog režima ili ne (prema Appadurai, 2001: 6267-6268). U toj debati neki antropolozi smatraju da je globalizacija samo mudar i nov naziv za ono što postoji od ranije: kolonijalizam i imperijalizam. Drugi, rekli bismo oprezniji, antropolozi smatraju da globalizacija dovodi do određenih promena, ali da treba utvrditi šta se tačno promenilo i kako to utiče na ono što se još uvek nije promenilo. Drugim rečima, još uvek ne postoji jedinstveno shvatanje globalizacije. Samim tim ne postoji ni jedinstvena definicija globalizacije. Za potrebe ovog rada može se prihvatiti određenje globalizacije koje daju Boli i Lehner (Boli & Lechner, 2001: 6261). Prema ovim autorima, globalizacija je proces koji uključuje tokove materijalnih objekata i simbola, pri čemu se ti tokovi šire po celom svetu. Po njima globalizacija uključuje i povećavanje broja globalnih organizacija i institucija koje strukturiraju te tokove.

U literaturi posvećenoj pitanjima globalizacije takođe možemo uočiti da se ova shvata kao složen fenomen koji ima više aspekata. Primera radi, takvi aspekti su kulturni (v, npr, Boli & Lechner, 2001), geografski (v, npr, Amin, 2001), pravni (v, npr, Sousa Santos, 2001) i politički (v, npr, Kurth, 2001). S obzirom na cilj ovog rada, posebna pažnja će biti posvećena kulturnom aspektu globalizacije. Taj aspekt čini, pre svega, tzv. *svetska kultura*. Naime, svetsku kulturu možemo shvatiti (v, npr, Boli & Lechner, 2001: 6261) kao kompleks osnovnih postavki, oblika znanja i pravila akcije koji se nalazi u osnovi globalizacije.

Istorijski razvoj svetske kulture

Kao što je već istaknuto u prethodnom odeljku, pojam svetske kulture je u tesnoj vezi sa pojmom globalizacije. Međutim, za dublje razumevanje kulturnog aspekta globalizacije potrebno je proučiti ne samo svetsku kulturu kakva je ona danas, već i njen istorijski razvoj. Stoga će u ovom odeljku ukratko biti prikazan istorijat svetske kulture.

Prema Boliju i Lehneru (Boli & Lechner, 2001: 6261) svetska kultura je počela da se pojavljuje u zapadnoj Evropi u drugoj polovini XIX veka. Mada su globalni kulturni tokovi postojali i pre, tek u tom periodu oni su rezultovali jednim dovoljno organizovanim kompleksom koji bi se mogao nazvati svetskom kulturom. Ta prvobitna svetska kultura obuhvatala je, pre svega, principe nauke i tehnike, praktična znanja, kao i konstrukte i ideologije kao što su nacionalizam, građanstvo i individualizam. Evropljani su smatrali da su ovi elementi svetske kulture univerzalni i stoga su ih misionari, trgovci, vojne ekspedicije, kolonijalisti i intelektualci prenosili po celom svetu.

U drugoj polovini XIX veka pojavljuju se i transnacionalne nevladine organizacije koje su imale značajnu ulogu u definisanju, elaboraciji i propagiranju svetske kulture. Primer jedne takve organizacije je *Međunarodna dobrotvorna asocijacija*, koja je osnovana 1855. godine. Pored njih, 1920-tih godina pojavljuju se i međuvladine organizacije koje su takođe imale značajnu ulogu u formiranju svetske kulture. Nakon drugog svetskog rata ubrzano se povećava broj i jednih i drugih globalnih organizacija, sa tendencijom da se njihov centar premesti u *Ujedinjene nacije*.

Sadržaj svetske kulture 1970-tih je uglavnom anglo-evropski, sa tendencijom da u njemu dominiraju SAD. Tako,

američka popularna kultura se širi po celom svetu, sa sadržajem koji su, npr, činili Koka-kola, rok muzika, farmerice i holivudski filmovi. Na jednom dubljem nivou, globalne organizacije (nevladine i međuvladine) u tom periodu kreiraju brojne globalne modele organizovanja socijalnog života i ugrađuju ih u svetsku kulturu. Ti modeli su globalni u smislu da se smatra da važe za ceo svet. Primera radi, prema jednom takvom modelu od svih država se očekuje ne samo da vode računa o svom unutrašnjem redu i spoljašnjoj odbrani, već i da unapređuju dobrobit građana i građansko angažovanje. Pored ovakvih modela u kojima se ističu obaveze država, globalne organizacije kreiraju i modele koji bi trebalo da olakšaju državama ispunjavanje tih obaveza. Takvi su, npr, standardizovani modeli obrazovanja koje je formirao UNESCO. Broj globalnih modela u okviru svetske kulture se 1980-tih znatno povećao. Pojavili su se modeli za veliki broj aktivnosti u nauci, medicini, biznisu, tehnologiji pa čak i u rekreaciji i slobodnom vremenu. Pod pritiskom međunarodnih nevladinih i međuvladinih organizacija ove modele je usvojio veliki broj država. Rezultat toga je sve izraženiji trend ka homogenizaciji lokalnih kultura.

Globalizacija i diferencijacija kultura

Pored prethodno navedenog viđenja svetske kulture kao sile koja teži da homogenizuje lokalne kulture, izvesni autori, kao što su npr. Boli i Lehner (Boli & Lechner, 2001: 6262-6263), smatraju da je svetska kultura istovremeno sila koja, posredstvom određenih faktora, dovodi do diferencijacije kultura. Jedan od tih faktora je sve veće učešće novih država koje su nastale dekolonizacijom posle 1945. godine, u globalnim organizacijama. Novim državama je to članstvo omogućilo da sa svojim viđenjima učestvuju u oblikovanju principa svetske kulture.

Drugi faktor je princip jednake vrednosti svih kultura. Ovaj princip je, zahvaljujući određenim pokretima u društvenim naukama i nacionalističkim ideologijama, ugrađen u svetsku kulturu. Taj princip, između ostalog, podrazumeva da je neophodno očuvanje različitosti između kultura pod naletom globalizacije. Ovaj princip podstiče ljude da ističu (ili čak izmišljaju) tradiciju i različitost svojih kultura.

Treći faktor Boli i Lehner nazivaju *regionalizam*. Reč je o regionalnom karakteru brojnih međunarodnih organizacija, tj. mnoge od njih zahvataju područja kao što su Evropa, Latinska

Amerika, Azija, a ne ceo svet. Regionalne organizacije preuzimaju elemente svetske kulture, ali ih ujedno modifikuju, prilagođavaju kulturi određenog regiona.

Popularna kultura je deo svetske kulture, ali nju obično prati jedna ideologija o potrošaču kao onom koji ima slobodu da bira. Ta ideologija predstavlja četvrti faktor diferencijacije kultura. Naime, popularna kultura se pod pritiskom njenih probirljivih „potrošača“ adaptira lokalnoj kulturi, čime se sprečava da popularna kultura postane potpuno ujednačena u celom svetu. Tako, npr, čuvena *McDonald's* kompanija koja drži restorane po celom svetu, bila je primorana da prilagodi svoje poslovanje ukusima stanovništva Hong Konga, pri čemu je tamo *McDonald's* u znatnoj meri izgubio svoja američka obeležja.

Peti faktor Boli i Lehner nazivaju *kreolizacija*. Pod tim podrazumevaju proces mešanja svetske i lokalnih kultura, do kojeg dolazi usled njihove međusobne interakcije. Naime, lokalne kulture često sadrže elemente koji su čvrsto ukorenjeni i koji sprečavaju puku zamenu ovih kultura nekom drugom. Stoga pod pritiskom globalne (svetske) kulture ne dolazi do potpunog brisanja razlika između lokalnih kultura, već do nastajanja novih kultura koje predstavljaju mešavine lokalnih i svetske kulture. Tako, npr, zapadnoafrička popularna muzika je nastala mešanjem domaće (domorodačke) muzike i popularne muzike iz svetske kulture (bluza, britanskog roka i brazilske muzike).

Globalizacija i konflikti između kultura

Svetska kultura, prema Boliju i Lehneru, dovodi i do konflikata između nje i lokalnih kultura (Boli & Lechner, 2001: 6264). Naime, 1970-tih, kad su nastale brojne nove države na području Afrike i Azije, došlo je do snažnog suprotstavljanja ekonomskoj i kulturnoj dominaciji Zapada (neokolonijalizma) iz tih država u globalnim organizacijama, a pre svega u Ujedinjenim nacijama. Bivše kolonije su počele da se pozivaju na principe svetske kulture kao što su jednakost i razvoj kao na osnovna ljudska prava. S druge strane, sektor svetske kulture zadužen za globalna ljudska prava počeo je da osuđuje nove države zbog njihove selektivnosti u usvajanju globalnih principa, tj. zbog usvajanja nekih, a kršenja drugih (npr. principa integriteta i političkog učešća građana). Ukratko, ugrožene, manje razvijene, države traže reorganizaciju sveta na pravednim osnovama, pri čemu se pozivaju na principe globalne kulture, a nosioci globalne kulture

ih osuđuju zbog njihovog selektivnog prihvatanja globalnih principa. Ovde naziremo jedan konflikt koji na kulturnom planu uzima oblik pružanja otpora svetskoj (pre svega Zapadnoj) kulturi od strane lokalnih kultura. Rezultat tog otpora je nastajanje alternativnih, nezapadnih modela organizovanja društvenog života i pokušaj njihovog ugrađivanja u svetsku kulturu. Takvi su, npr, afrički, azijski i islamski modeli. Usled toga, svetska kultura postaje sve manje jedinstvena, a sve više kompleksna. Stoga se danas, prema Boliju i Lehneru, ne može više govoriti o jednoj, već o više svetskih kultura.

Globalizacija, daroviti i kulturni identitet

Rezimirajući ono što je navedeno u prethodnim odeljcima, možemo reći da globalizacija, prema nekim autorima, dovodi i do homogenizacije i do diferencijacije kultura. Međutim, s obzirom da je reč o suprotnim procesima, može se postaviti pitanje odnosa između njih. Da li su diferencijacija i homogenizacija kultura u nekoj vrsti ravnoteže, ili jedan od ova dva procesa nadjačava drugi?

Drugi autori smatraju da svetska kultura uništava lokalne kulture brišući razlike između njih, tj. smatraju da globalizacija ne dovodi do diferencijacije, već samo do homogenizacije lokalnih kultura (v, npr, u Boli & Lechner, 2001: 6263). Pristalice suprotnog shvatanja smatraju da to nije slučaj, već da u okviru lokalnih kultura dolazi do kreativne interpretacije svetske kulture, pri čemu nastaju nove kulture koje predstavljaju mešavine svetske i lokalnih (već spomenuti kreoli). Ovi autori smatraju da pri tome lokalne kulture uspevaju da sačuvaju svoju suštinu, svoj identitet. Međutim, postavlja se pitanje u kojoj meri je zaista sačuvan identitet lokalnih kultura u novonastaloj mešavini? Kod kreola više nemamo izvornu lokalnu kulturu, već je to lokalna kultura sa elementima, primesama svetske. U tom smislu se može reći da je lokalna kultura ipak izgubila nešto od svojih specifičnosti, od svog identiteta.

Međutim, ovo nas vodi do drugog pitanja. Ukoliko pukim mešanjem svetske i lokalne kulture ova druga izgubi nešto od svog identiteta, postavlja se pitanje da li je moguć proces u kojem lokalna kultura u susretu sa svetskom uspeva u potpunosti da sačuva svoj identitet? Recimo, može se pretpostaviti postojanje procesa u kojem se, u okviru lokalne kulture, svetska kultura u potpunosti prerađuje, transformiše. Rezultat toga bili bi potpuno novi, originalni elementi koji ne sadrže nikakva obeležja svetske kulture, tj. svetska kultura bi u ovom procesu davala samo

materijal, građu, a osnova, temelj bila bi lokalna kultura. Ovi novi elementi samo bi proširili, obogatili lokalnu kulturu nečim što je, rekli bismo, lokalni „proizvod“. Time bi u potpunosti bio sačuvan identitet lokalne kulture, ali bi se lokalna kultura ujedno i razvijala, u smislu njenog obogaćivanja originalnim, kreativnim elementima. Međutim, za ovaj proces potreban je visok stepen kreativnosti, znatno viši nego za formiranje kreola (kombinovanje svetske i lokalne kulture). Stoga bi njegovi nosioci morali biti veoma kreativni pojedinci.

Imajući u vidu prethodno rečeno, možemo postaviti sledeću tezu: što je veći broj visoko kreativnih pojedinaca u jednoj kulturi, veći je i potencijal te kulture za očuvanje svog identiteta. Međutim, to je samo jedan od nužnih, ali ne i dovoljnih uslova, a u opštoj populaciji su takvi pojedinci veoma retki. Zašto je to tako pokušava, između ostalog, da objasni Simonton (1999) svojim modelom talenta i razvoja talenta.

Simonton ističe da talenat čine dve grupe faktora ili komponenti: *emergenčne* koje predstavljaju nasledne činioce i samo malim delom determinišu talenat i *epigenetičke* koje se javljaju tokom (postnatalnog) razvoja pojedinca pod uticajem sredine. Nadalje, po njemu, pojedini činioci talenta se mogu shvatiti kao moduli koji se razvijaju relativno nezavisno i prema različitim „epigenetičkim pravilima“. Usled toga nastaju velike individualne razlike u stepenu izraženosti i brzini razvoja pojedinih komponenti. Povrh toga, kod jednog pojedinca različite komponente se mogu razvijati različitom brzinom ili biti razvijene u različitom stepenu, kao na primer kod „čuda od dece“ (veoma visok stepen razvoja nekih veoma važnih komponenti uz relativno brz ili normalan razvoj ostalih komponenti) i „idiota mudraca“ (pojedinci kod kojih su izuzetno razvijene jedna ili nekoliko komponenti, dok su neke druge, a pre svega inteligencija, znatno ispod nužnog minimuma). Sve to znači – smatra Simonton – da postoje velike intra- i interindividualne razlike u brzini i stepenu razvoja pojedinih komponenti talenta i da je za visoko postignuće u nekoj oblasti potrebno da se u potpunosti razvije «ceo paket» komponenti koje su neophodne za takvo postignuće. Tako su, po njemu, za potpun razvoj muzičkog talenta nepohodne visoke intelektualne, kreativne, praktične i psihomotorne sposobnosti, visok stepen motivacije, razvijene radne navike itd. Stvar postaje još složenija ukoliko, po Simontonu, pojedine komponente nisu međusobno povezane samo aditivno već i multiplikativno, čime on objašnjava zašto su osobe kod kojih su u visokom stepenu prisutne sve neophodne

komponente tako retke u opštoj populaciji (Simonton, 1999; up. takođe Božin, 2009).

Pre nego što dovedemo Simontonovo objašnjenje srazmerno retke pojave visokog stepena darovitosti u opštoj populaciji sa našom tezom o značaju prisustva što većeg broja visoko kreativnih pojedinaca u jednoj kulturi za potencijal te kulture za očuvanje očuvanje svog identiteta, smatramo da treba podsetiti, u ovom kontekstu, na Blumov opis razvoja talenta na osnovu empirijskog istraživanja (na uzorku od 120 osoba koje su ostvarili vrhunske rezultat na nekoliko društveno cenjenih područja ljudske delatnosti) koje je on sproveo sa svojim saradnicima početkom osamdesetih godina prošlog veka (Bloom, 1985). U tom razvoju, koji Blum i saradnici razmatraju pre svega kao dugotrajni, kontinuirani proces učenja, obično tokom deset do petnaest godina, mogu se, po njima, jasno razlikovati sledeće tri etape (stages): rane godine (the early years), srednje godine (the middle years) i kasnije godine (the later years). Međutim, za našu temu su, pre svega, relevantni neki njihovi nalazi u vezi sa trećom fazom i zbog toga ćemo se, ukratko, osvrnuti na tu fazu ili etapu.

Ostvareni rezultati tokom druge etape navode talentovanog pojedinca, njegove roditelje, njegovog učitelja ili trenera kao i neke druge stručnjake da počnu sve više da razmišljaju o mogućnosti daljeg obučavanja kod nekog od malobrojnih vrhunskih učitelja (master teachers) ili na nekoj od prestižnih obrazovnih institucija. Takvih učitelja ili trenera je veoma malo (po Blumu, bi za svako područje talenta bilo svega 8-10 takvih učitelja u SAD), a nije veliki ni broj prestižnih obrazovnih institucija, a kriterijumi prijema su izuzetno visoki. Od onog koga oni prihvate očekuju da će, pod određenim uslovima, ostvariti najviše domete na datom području.

Prelaskom kod takvog učitelja ili trenera, odnosno na jednu od prestižnih obrazovnih institucija počinju "pozne godine" razvoja talenta za koje je karakterističan zahtev koji se opisuje kao "prepuštanje učitelju bez rezerve". U tom smislu zahtevi koji vrhunski učitelji postavljaju mladim talentovanim osobama koje podučavaju se neprekidno povećavaju da bi eventualno došli do "granica ljudskih mogućnosti", do onoga što niko do tada nije ostvario (npr. postavljanje novog svetskog rekorda ili rešavanje matematičkog zadatka koji još niko nije rešio).

Primarna uloga roditelja je da obezbeđuju neophodna novčana sredstva, dok se vršnjaci-kolege međusobno takmiče ali i pružaju emocionalnu podršku jedni drugima. Talentovani se sada sa

svojim učiteljima dogovaraju o tome šta i kako treba učiti u svakom sledećem koraku i, što je još važnije, pružaju im podršku i pomažu u uspostavljanju kontakta sa značajnim pojedincima sa datog područja talenta i time olakšavaju ulazak u područje talenta na kom će delovati kao profesionalci (Bloom, 1985; v. takođe Božin, 2009).

Završno razmatranje

Vraćajući se na našu tezu o značaju velikog broja visoko kreativnih za očuvanje kulturnog identiteta pripadnika jedne zajednice, sada možemo reći da razvoj darovitih ne sme biti prepušten slučaju i iz razloga što se do velikog broja pojedinaca kod kojih će se u visokom stepenu razvijati sve neophodne komponente talenta može doći samo aktivnom vaspitno-obrazovnom intervencijom. Nadalje, ta intervencija treba da sadrži, ako od visoko kreativnih pojedinaca očekujemo da budu nosioci očuvanja našeg kulturnog identiteta, mere koje će podsticati razvoj komponente ili komponenti koje se tiču upravo tog identiteta i koja ili koje, u svom visoko razvijenom obliku, treba da znače stabilan, autohtoni kulturni identitet i svest o značaju tog i takvog identiteta. Iz perspektive koju nam pruža pomenuto Blumovo istraživanje, jasno je da na tome treba raditi pre svega tokom prve i druge etape razvoja talenta ili darovitosti, jer u trećoj etapi talentovani pojedinci će, s obzirom na to da u malim ili manje razvijenim zemljama, u kojima za mnoga područja talenta možda neće biti nijednog vrhunskog učitelja ili trenera, morati da odlaze u druge, veće i razvijenije zemlje. U novoj sredini, kroz bliske kontakte sa svojim vrhunskim učiteljima ili trenerima, odnosno vršnjacima-kolegama, oni će umnogome usvojiti i značajne elemente te kulture, a ti njihovi učitelji ili treneri će se, u slučaju da je reč o pojedincima čiji se telanat, pod njihovim rukovodstvom, razvio u izuzetno visokom stepenu, najverovatnije potruditi da im u toj zemlji obezbede ulazak u to područje talenta. Očigledno, reč je o vrlo značajnom i osetljivom pitanju za koje nema jednostavnog rešenja, ali je najpre svest o njegovom postojanju, a zatim njegovo razmatranje i pokušaji odgovora predstavljaju značajne korake ka prihvatljivom rešenju tog pitanja.

Literatura:

- Amin, A. (2001). Globalization: Geographical Aspects. In Smelser, N.J & Baltes, P.B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (str. 6271- 6277). Amsterdam: Elsevier.
- Appadurai, A. (2001). Globalization, Anthropology of. In Smelser, N.J & Baltes, P.B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (str. 6266-6271). Amsterdam: Elsevier.
- Bloom, B.S. (Ed.)(1985). *Developing Talent In Young People*. New York: Ballantine Books.
- Boli, J. & Lechner, F. J.(2001).Globalization and World Culture. In Smelser, N.J & Baltes, P.B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (str. 6261-6266). Amsterdam: Elsevier.
- Božin, A.A. (2009). *Božanska deca*: prilozi psihologiji darovitosti. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Kurth, J. (2001). Globalization: Political Aspects. In Smelser, N.J & Baltes, P.B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (str. 6284-6287). Amsterdam: Elsevier.
- Simonton, D.K. (1999). Talent and Its Development: An Emergenic and Epigenetic Model. *Psychological Review*, 106, 435-457.
- Sousa Santos, B. de (2001). Globalization: Legal Aspects. In Smelser, N.J & Baltes, P.B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (str. 6277-6284) Amsterdam: Elsevier.

Adrijan Božin

Viorika Paser

Visoka škola strukovnih studija
za obrazovanje vaspitačaVršac

DEVELOPMENT OF GIFTEDNESS AND GLOBALIZATION

In this paper the relationship between globalization process and development of giftedness will be considered. Namely, the question is whether globalization has some effects on the development of giftedness and which are those effects? On one hand, in societies taken by globalization easier access to informations using modern technology, new and intensive forms of international exchange and cooperation can have positive effects on the development of gifted. On the other hand, globalization tends to homogenize different cultures. Having that in mind and the well-known fact that socio-cultural factors have influence on the development, we can ask the question whether globalization (from the point of view of changes in socio-cultural factors of development) has also negative effects on the development of gifted. In order to find appropriate answers to this and similar questions, some relevant findings about the development of the gifted from the domain of psychology of giftedness will be reviewed. After that, globalization will be conceptualized and different sociological and anthropological opinions about and investigations of this

process will be analyzed. In the final section, the results of this analysis and the findings about the socio-cultural factors of development of gifted will be integrated.

Key words: development of giftedness, socio-cultural factors of development, globalization, homogenization of cultures, cultural flows.

